ACC. N:R 1579

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Carl Ingerstål

Härad: Kinda Adress:

Socken: Kisa Berättat av: Gunnar Vorsa

Uppteckningsår: Född år i

Uppteckningen rör

Bröllop	1.
Jul: ljus brinna julkatten m.m.	3.
Skärtorsdag	4-5
Bryta nyskvast	6-7
Gå fruktträdet i skogen	7-8
Hare jakt	8-9
Maran	10.
Klockan efter Kristus	11.
Torparen gick igen.	11-12
Majed	13
Maji	13
Ceremoni vid kalomej	14.

Skriv endast på denna sida!

78 Sid

Östergötland
Linda
Risa

1579 Carl Ingustaf 1 1

Upt. av Gunnar Lovisa

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Bröllopet stod i allmänhet vid brudens föräldrahem. — Innan brudgummen gav sig iväg till bröllopet, samlades en del karlar i hans hem till det s. k. "utriderölet."

Före brudståten redo två s. k. "förridare." Dessa skilde sig vid hemfärden från kyrkan ifrån ståten när man ej hade så vårt långt stycke av vägen kvar och redo fram till bröllopsgården, där de som bevis på att de varit framme fingo var sin bålkakas, som var försedd

(78. 5)

med så stort hål, att den kunde trädas upp på armen, och med dessa kakor om armloven redo de brudföljet till möte.

Riktigt gamla ungkarlar kallades "munkar."

En gång, när en gammal "munk" gifte sig hade han och hans unga flicka fara genom en aspect, hans ena hälft — den nämnst brudgummen vid genomfarten var gröt av visnade lövruskor, medan den andra hälften var grön och vacker.

Ej vanligt med nattliv skadade gunar vid bröllop för.

När det var riktigt fint hölls gäll över brudparet under vigselakten av två pojkar och två flickor (ungdom)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Två ljus brunno på bordet julkvällen, och mat och dryck stod framsatt. Dessa ljus sades brinna med två lågor i den stund, som Frälsaren hade kommit till världen.

"Anda jul" "möka"x) ungdomen hos grannar.

Alla i huset skulle "andasmorgon" (jul) ha mat och glögg på sängen.

De som skulle upp

x) = rengjorde i ladugården.

och "kusla" x) skärtorsdags-
morron, fingo lov att vara
ute och i gång, innan
solen gått upp. Det var
kärngay, och de stodo
på gödselstacken och
hadde sitt "kärri" för
sig.

En skärtorsdagsmor-
ron för en trettio, fyrtio
år sedan, voro två karlar
ute och jagade, och fingo
då korp före solnuppgån-
gen se en gumma som
stod vid en gödselstack
och "flådde" en död kalv,
som "naturligtvis" ingen hade
varit. Detta hände i Oppe-
by socken.

Skärtorsdagsmorron,
innan solen gått upp.

x = trolla

1579

5

slängde man nyss så k. "skärtorsdagsdynga" på fäjsvägarna. Detta ansågs jeden som kreatursmedicin.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vissa människor hade förfed att skärtorsdagsmorron, innan solen var uppgången, sprya mycket noga i sitt hem och båda sporna till andras ägor. Varför visste ej berättarskan.

För fällde man "syfäller" och tände eld på — man svedjade. Fällorna krävades med kratter av enstammar, på vilka endast kvarlämnats 4—6 pinnar i ena ändan.

Från en sådan fälla hade berättarskans far-

mor berättat följande:— Tyra, flickor — bland vilka berättarskans farmor — gingo en dag ut för att plocka (med skäror). Under en stunds vila i en backe intill fällan gingo de hörs att något stack i skogen:

"Bryt en ugnskvast
säjka du få e kake,
nu ja får kake!"

Ja, den ena flickan gick och bröt en ugnskvast, och den kastade hon på marken. Den förbrann! Och så om en stund kom en kaka trillande nedför backen till den plats, dar flickorna satto. Och flickan, som brutit ugnskvasten tog upp kakan och bröt sönder

ne i fyra delar. Och flickorna åto upp sin del. Det var utmärkt vackert bröd, och alldeles utmärkt smakade det. Och det var varmt, som det alldeles nyss hade tagits ur ugn. Och flickorna funno sig alldeles väl efter den mystiska kosten.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Ja gick en gång å plockade ved djup i skogen. När ja skulle gå hem mot mi byl, glömmade ja å vifade må mi byl mot en bergknalle, å då fick ja se nåt riktigt märkvärdigt. Ja fick se en kosing som gick emot mej å hopa log så stoltsk, å fingeb gud av

stegna hörde ja. Å hon gick förbi mej. Men när ja såg lite närmare efter så tyckte ja, då någon kommer. Nå ser da en kar! Å han hadde en säck på ryggen.

"En gång gick e fru här å ja tej skogen för å ta björkris te vispar. Då fick ja se eto så sånt fruktimmer bakom en buske. Mått hå hadde ho å var så grann klädd så. Å så må eto försvann ho! — Men den andra, ho sågnget."

För talades om "Hinns jakt."

"En gång, när min pojke va sej fläd en eltå, loev

1579

är, va han i ett gran fluc-
ker å lekte på ~~en~~ en lita gål som han nerom
för vägen. Å då fick di
höra hur då skramla-
de som å järnkällingar, å
di trodde, att då kom
fångar, för kärret va bara
ett lite stycke därifrån. Å
di sa: "Kors, nu kommer
de fångar", å bankte prin-
ga dit. Men då hörde di
det ljudet, som de ileland
skulle ha vatt i luften
å ileland på bracken, å
så fick di se tre eller
fyra ryttare som kom ri-
dande opp för bracken å
under dem lyste det nåt
vitt. Å så nå ett för-
bunn då å de stojjade
de å sen skällde de
som kunnar oppåt luften.
— Det va nog inte en

x) om korts va kraftigt ljud (ljudhärmande ord)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

K9

10 10

nåt än Ohms jåt, då. Då se alla som fick höra talas om det"

"Om man bara di mycke för. — En gång löp ja borta ~~en~~ natt å sej. Ja natta fick ja kän-na e så hemsk tyngd på å ja orkade bara stöna fram: "Kristus!" å då fick det å mej. Å då sog ja som e skugga som försvann utåt korridorj"

"Somma sa, att man kryp in genom navre-hål å springer i dörrar å vägar. Å ji trodde då ne människer — pojkar eller flicker."

Personer med sam-

x/ borrhål

manvärta bjonbryn komma sätt dof i vatten.

"Om e mänska dog va di rädda, att ho skulle komma igen å gastes, å därför va dof di som bar fedbränder efter kista, när di bar iväg mä'na te korka; då skulle inte den döde kunna komma igen.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Då va en gång e äldre kvinna å ja å så en manspersoon sätt på e rev härberg å sig på en mejdd. A då fick ja — men inte dä andra se en manspersoon som gick oppåt lagården, ve grannstäcket. Å då va ingen annan än tjopan, som hadde brett dä fochtå å som hadde

gått å må sej; å då va
Oppe i lagården han hadde
~~fått~~ inte när han gjorde
då. — Å sen på kvällen
va torpan, som bodde
där då, inne hos mej
å drack kaffe. Å så nästa
dag kom han in, å då
sej han:

— Ja tänkte komma in
tebaka i natt!

— Ja, du har nog haft
förmånt i natt, så ja åtan.

— Hur vet du då??

— Jo, ja sög att, att
Pelle kom hem i går kväll!

Jo, då va nog så,
å han hadde väppnat
alldeles förokräckeit. Men
torpan han sommada att
vippan'ät ändå te slutta må."

1579 13 13

p. (u. 2.) "Mjeldar tändes valborgsmässoafton på kvällen."

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Förr va fröken så snäbillska å dana. Ja kommer ihåg en tjänare, som bodde härintill. Han å hans käring, di va riktit **så dan** å gamla sorten. Di hadde en stut, å ibland sa di: "Gud veb va di vill oss! Nu å oten modstuben!" A så tog di en kniv å skar i frumptången x) så då kom lite blod å då tog di på en brödbit å ga åten. Då skulle han bli fora. — A gick en in dan å köpla mjölk, så tog gumma kruka sen hon hadde hällt upp mjölka, å förde'nd over Yelden. A sen skar ho ma en tåjkniv i'na.

x) römpo-tången, den hottiga delen av svansen.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Å ibland hände då, att ho tog ett saltkorn å la i mjå. Å sen va då ju fullständit! Sen kunne ingen göra nåt, illa må mjölka! — Å då dan va alla så vana ve, så då va ingen som brydde sej om'et.

Å nå di fick kaloko, ville kainga helst va ensam i lagården. Å då innan ho tog i kalven, så tog ho gödsel å gnodde mellan händerna. Å så nå ho tog ~~kalven~~ i'n å skulle ha'n te hallen, så sa ho:

"Fräga di etter ko å kuss,x) så sitter musta i smör å ust!xx)"

"Ti, ti, ti!" sporde

x) kuss = kalv xx) = ost

ho. "Å så kyss mej.... ja, var, då kred en först."
— Sen mjölkte ho koa, å då hadde ho bytta opp å ner å mjölkade vida strinter först på botten å då hadde ho i koa."

En del brukade lägga "e hon" x/ och en ställde i första dricket, som kon fick.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Innan djuren om våren skapades det, fingo de en sorts medicin för tjäga och en del annat.

"Libber-sticka (en illalukstande ört, som förvälte vid vår stiga) och "libast" fingo djuren som medicin för det var "nät ohapp"

x/ ett barne.

med dem. ("Tibet": specielt
åt kor, om de fått ont i
djuret. Barken kogs bort, och
resten skars i stycken och
gavs djuren.)

"Vänn-rot" användes
också som djurmedicin.
(Blast liknande morötens.
Berättarskan omtalade, att
om man, tog uppe plantan
med rötterna, säg det
åt som din skulle ha
"vänt på sig". Hon var oför-
mögen att förklara vad
hon menade.)

"Statt-uppe-å-gack",
en växt, som gavs djuren
("Kanske linnéa.")

Nu odgrot been fanns
i huset, skulle det finns
hela dag och natt

1579 17/7

i spiseln, och på tröskeln smörade man svavel. Man var rädd för att trollen skulle komma och byta till sig det lilla barnet.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Förr funnos i Kiva tre system, två pojkar och en flicka, som sades vara bortbytingar. De voro alldeles förskräckligt fula, och tjocka och bolmpuiga. Riktigt kloka voro de inte heller.

"Då va e hustru, som hadde fått e flicka, å då kom ett troll å skulle byta till sej barnet. Men när ho hadde lagt dit sitt barn å skulle ta då andra, så vart ho hindrad på

nåt sätt å fick lov å gå sej iväg utan både sitt å kvinnas barn. Å di vakte opp å di va så lika, så dåvalogn å skilja dom åt. Men mora ville förståss gåma se vilket som va hennes rätta barn. Å så nå flickera va, nåt så mån vuxna, fick ho ett råd å å kvinna: "När du får tag i en orm, ska du gåra en liten deg, å intill den ska du lägga ormen! Å sen ska du säja åt flickera, att di ska gå å knå opp degen!" Å mora gjorde, som den där kvinna sa. Å så sa åt den ena flicka, att ho skulle gå dit. Mån nå ho kom å tog bort skynket, som

1579

1919

låg över, å fick se ormen som hadde lagt sej omkring dogen, så skrek ho ifte: "Usch!! Sicken en di ligger!" å, ho vart så rädd, så rädd. Å sen gick mora å sa åt den andra å gå dit, å då gjorde ho. Men när ho fick se ormen så sa ho: "Ligger du lille vackre här!" Men då tog mora brödsaden å lej te'na, mej: "Ja ska se dej för vackre, ja! Ge dej iväg, du! Ja har förbjudit dej tillträdet hänge!" Å så kjöde ho ut' ng genom dörra. Å däretan för slog då trollet, som hadde dit barnet å skrattade. — Så har di sagt för mej. Om då å sannt, då vet ja inte.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

2020

"Då va e hustru, som fick en pojka te sej å hennes tog trolla. Å den där hänj talte aldri, å di sög att då va en leonbrytning. Å ho va jänt så lepsen, för ho hadde den där fulingen. Men då va det dä je grannmor som sa åt'na: "Du ska ta två ägg å tömma bort innehållet å hälla vatten i skala. Å sen ska du ta nie maltkorn å nie humlekornapao. Å så ska du sätta dä där på glöra. Å så ska du hälda ir dä ena skalet å i dä andra å tebaka å säja att du brygger å: "Ja kan så brätt, så brätt! I morron kommer kungen!"

1579 21 27

Å ho gjorde så, å gjorden, han satt å titta. Å så om ex stum så sa han: "Ja å så gammal som skjoogå hundraårsgammal bjørk. Men så dumt har ja aldri sett før!" — "Jaosa, å du, å gammal, så vel må dej!" sa ho å hørde ut' ex må brøsraden." Å så sag hon aldri meir.

"Kåing-sjal" kallas levingade insekter av den sort, som brukar kretsa omkring lyse (mal etc.)

Når ugglan skriker sitt: "Kläpitt! Kläpitt!" lader det död.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Likrum kläddes med laken. Ett par dussin laken kunde, när det skulle

vara riktigt fint, gå åt för sådant ändamål.

Havande kvinna fick ej se lik, för då blev det väntade barnet fult och blekt.

Havande kvinna fick ej vara med vid slakt eller dödsbädd, ty om så inträffade fick det väntade barnet fallandesot. Hade någon fallandesot på grund av att modern under havandeskapet varit med vid slakt, vanns bot, om den sjuke fick ligga under ett djur (av den sort som modern sig slaktad) när det slaktades och blodet fick rinna på den sjuke.

Ett lyte gav sig inte tillkänna, förrän personen ifråga var så gammal som hans var vecko gammal i sin moders famn, när hon sågdet som är orsaken till lytet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Såg havande kvinna en fallandesjuks anfall, fick barnet fallandesot, sades det.

Hade en människa i sin dödskamp, hade hon gjort något, som ej var uppenbarat. Hon fick lov att bekänna, innan döden kunde komma.

"I Tirsrum var då en konne som blev änkling, å då var e hustru,

som tog barnet, som di hadde fått. Men morn, ho kom e natt å knacka på fönstret hos karen. Då frågade karen kanske nanen å "Va vill du?"

— Ja vill bara, att du ska ta dem vårat barn!

— Då ska ja gåa i morgon, å då hoppas ja du får ro!

Jo, då skulle ho få å karen tog hom barnet å son hördes ho aldri mera å."

En son till Brännee-Fredrik x) och en tjänstefliccka i Sunds socken: Svensk, som från barndomen bodde i Ikka (som barn tillfrågad

x) kallas i Yttre Bränne-Frigge

1579

vad han hette, gav han svaret: Karl Fredrik Brännerfredriksson) omtalade för berättarskan, att i fyrtio dagar ha de döda makt på de levande, men sedan ej vidare.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En hästslaktare — "huddragare" eller "bose" — som var gift trollgubbe, var det en karl, som slog en gång så han fick blod efter honom. Efter den stunden hade gubbens trolldomsförmåga ingen makt gent emot den karlen.

"Liven" var en stortjuv (stal bland annat hyrkesilvret i Kisa). En gång var det en karl som sa åt honom: "Du har ju skaffat en mycket le då

så då låset, så nu kan du inte öppnat!" — "Jasså!" sa Kivan och gick och öppnat.

Bröllerskan såg åtskilliga gånger brottslingar slitas spö vid Kisa tingshus. Hon berättade, hur det gick till vid ett av dessa tillfällen.

Det var en brottsling, som fick 40 par spö. (Exekutorn slog med ett par i taget och tre gånger med varje par, så 40 par spö blev 120 slag.) Brottslingen stod bunden vid en påle med uppsträckta händer och ansiktet mot pelen. Ryggen var fullständigt blottad, men framtill skyddade ett förkläde. Detta emedan det hänt att målvor blivit utslagna.

* spöna, trodde berättarskan, voro so hårt som björk.

1579

nej, sådant skydd ej använts. Länsman stod intill med klocka i hand och gjorde tecken för vuid slag och bevakade att allt gick rätt till, t. ex. att det arma offret ej brytte sig intill pålen för att dö med något mildra slag.x) Ej ett ljud av smärta lät han komma över sina läppar, men han vände sig ett tag och såg åt fogden av oanvända spön, och när han såg att det inom var många, många kvar bad han: "Slå lite fortare!" Men som alltid blev en sådan bön obeviljad. När så den hemska akten led mot slutet stående den olyckliga upp en sång, vars bön

x) slagen hårda, så att stumparna flöjo av spönen.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

jan lod: "Klara källa, gjuva flunder....." Han blev då tillropad av länsman: "Vig! Annars blir det dubbelt straff!" Svaret blev: "Man må väl vara glad, då man så nära utstått tvåstraff!" — Med en rygg, som var allt enda stort nu, fördes han från gården till tingssalen. Där lod han få tala med den som blåst honom, vilket han fick. Till denne lämnade han en sadel och sade därvid att han ville, med gåvan ~~skulle~~ visa, att han ej hyste något agg mot honom, som endast gjort sin plikt. Därefter lånade han en liten brännvin att smörja sin rygg med. Han fick lite, men när han fått det i sin hand sade han: "Min rygg har

1578

fått nog med smörja! Nu kan magen behöfva lite!" Och dermed tömde han sej brännvinet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Kvinnor fingo ej sitta spö; de slogos med ris (något kortare än spö).

Sedan någon slitit spö kommo bönderna fram och plockade till sig av de en vända spöna. Dessa snörde de sedan att slå åtlena på sin åkrar med för att hålla masken borta.

En gumma, som tjuvmjölkat, fick stå på tingshustrappan och hålla fram en bytta på rak arm i en bel timme. "Har du nå mjölk i bytta, käring?!" hånade småpojkarna henne.

Långfredagsmorron var ungdomen uppe och gav lånde huset och grannegårdarnas folk stryk på sängen; det var i allmänhet inte svårt att få grannegårdarnas husbönder att lova att öppna. Ibland kunde bestämjen bli så svår, att vännja uppstod. — Det var huvudsakligen ungdomen som fick smaka rätt något så nära på allvar. När någon äldre ibland fick del av medfångaden, blev det endast ett lätt slag åtföljt av ett: "Ni ska väl ha lite, Ni nå!"

Varje tisdag i fastan åt man s. k. "Ettiddasbullar." De som hade råd, åto sådana också om fredagarna.

1579

Stående rätt på långfredagen var pannkakor. Inna mjöl skulle man ej äta den dagen, om man var mån om att slippa svetta mycket och få bölder till nästa långfredag.

Vårfrudagen — "vafferdan" åt man våfflor — "vaffler", varför dagen i mån go mun hette "vaffledan".

"Blå måndag,
vite tisda,
dymle onsda,
Skär torsda,
lange freda,
Steckedd loida."x)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Dymmelonsdan hängde man "påskblåvar" på varandra — blåvar (av vad djur, som

x) steckede = korta

helot) i vilka det hål borrats som fyllts med tjära, försedda med en uppfångningsanordning för det sålunda med en mål eller en mälkrok. "Föreställde väl en smörjbunk å tjäran va smörjan" — På sonfru liden undfuttrangde pappersstrutar klöverna.

"Finskar, di va riktit trollkunnia, di. — Då va en knekt foi flang å hano hustru; di hadde en sin alur må sina djur: korna mjölka blod å då va så gå tok. Men så va da en da e finska å en finne, som kom in å vilde köpa prodde te sitt kaffe. Ja, då skulle acit ha gått. "Men ja kan ingen" sa hustra. "Ja vet acit

1579 3307

dä!" sa finska. Men ho ba att di skulle få lite å dä, di hadde, så skulle di alt hjälpa dom. Ja, nu, dä lät så, så fick di å å nu di skulle gå, så sa di: "Dä kommer e kvinna å vill köpa mjölk, men dä ska ni inte lätt na å."
Ja, si dä, menade hustra, dä kunne inte gå för sej. "Vet ni se na?" sa finska dä. Å di fick se i en spegel, å dä såg di en grannhustru sitta å mjölka å deres kor. Å ho, ho fick inga mjölk sen. Å sen dess hadde di selti tur med sina djur. Å alldri har et djur dött i dä fjset än ida, va ja vet."

I Visskvarn i Norra Vi socken kom en gång

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

en finska och hennes dotter in. Där inne var en tattare vid namn Schenström. Honom blev dottern kär i.

Under deras fortsatta vandring märkte modern, att ju längre de kommo från Viskoran, desto egendomligare blev flickan nedstämd och frånvarande. Till slutet med flyktade modern, vad det var åt hanne. Flickan anförtrodde modern, hur det stod till. Men hon kunde inte säkert bli klara med, vilken flickan menade — det hade gått dagar, sedan de voro i Viskoran och gumman lade ju inte så mycket märke till folk som de träffade på, åtminstone inte de unga

1579 35 U

kulana. Men gumman visste på råd: flickan fick se i en spegel. Och där såg hon Schonström.

— Å då den? sa gumman.

— Jaa!

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

— Vill du gifta dej då den? Vill du gå dit, dar han å?"

Jaa, det vitte hon. — Modern lagade till matsäck och sadd, hon skulle gå. Men vart skulle hon gå? "Gå du baca! Du kommer fett rätt!" sa modern. Och flickan gick. Och hon visste inte rätt åt vilka trakter hon gick. Men till slutet med hom hon emellertid till Vipskvarn. Och dar träffade hon Schonström.

Och med honom var hon gift sedan.

Dymmelonsdagskvällen fore påskkärnanta tiu Bläkkulla, och då skötts och slogs på bråpatinor, "för di skulle ha musik kärngora, nå di la å!" — "Steckete lorda" på kvällen kommo de hem igen.

Lik i likrum hade alltid fötterna åt dörren.

Döende fick sån dödskamp om han låg på hårofjädrar.

Katt eller hund fick ej komma in i likrum. Hund kunde äta av lik — hav skett — och blev då vild; bett av sådan

hund så nödligt. 1579 3797

Ormbiten skall kompa till rinnande vatten med ormen; bettets verkan blir ej så svår, ~~om~~ den huggna hinner dricka före ormen, som alltid med största skyndsamhet skyndar till rinnande vatten efter givet bett, då en mycket svår törst uppstår därav.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En person, som skilt ~~grä~~ de ifrån orm, så att båda kommit undan med livet, kan giva kvinna i svår barnnöd lindring genom att hålla om fötterna.

En dalmas — gårdfarihandlare — ~~hade~~ mycket sjuk, när han logerade på

ett ställe. När han blev bra, sade han: "Nu har kulla fått barn!"

En dödgrävare hittade i en gammal kista en buteij "mätt" (full) med brännvin.

De som rökt mycket fingo pipa och tobak med sig i kistan.

Den som rakade lik, fick behålla den dödes rakkniv; den som svepte fick linnetyget.

Den döde kläddes i handskar eller vantar och långa strumpor.

Om kistan stod tom, fick locket ej vara på, ty då "frestade" (prövade) locket kistan,

1579

och det gick inte an. 39 29

I kistan kastade snickaren lite hyvelspån, som sedan fick ligga kvar.

"Ja va en gång borta på ett ställe, där di hadde lik i huset, å kista hadde di stående hos liket. När så kvinna i huset gick bort ett tag va jå ensam inne. Å då hörde ja, hur det knakade allteles hemsk i kistan.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vid begravning i Kisa förr i världen stannade alltid liktåget en 50 m. från kyrkan (i vägskälet mellan vägen åt Harg[x]) och vägen åt Tirsruth, om fick söder) och klockarn kom till möte. När

[x] Hargs gård.

så högklockorna började singa, satte sig tåget i gång igen med klockorna fore, sjungande "jol-psalmer."

"Om di stannade med lik på vägen, innan de skulle, kunde då hända nåt. Då måste va nåt olyg, om så hände."

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Så fort det började ringa till begravning, togo alla, som voro vid kyrkan, av hatt eller mössa eller nego, var och en efter sitt kön.

Vid sorgehuset och även vid vägen, där vännen och bekanta till den döde hade sina utfarsvägar, var klätt med små granar*) och med granris,

*) för alltid gran, numera också en.

som lades "ma å inte mot"
(kyrkan ← 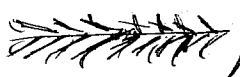)

X För kastades eldbrändet efter kistan, när hon burits iväg till kyrkan, efter claka gubbar etc, så att de inte skulle kunna gå hem.

Dog kreatur varslade det om att en människa på gården snart skulle dö. När så detta inträffade sade man: "Han (eller hon) tog du å dö djuret må sej."

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Inga blommor förekommo vid begravning för.

I kistan bäddes med "lite kraffs" — svart papper, klippt till blommor och blad, möjligtvis också någon grön kvist.

42 42

Bondogen efter bröllopet satte bruden och brudgummen alltid närmast gången.

Självspillingar "kanke" de över grindmuren.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Man sade, att vid jordfästningen av självspillingar sade prästen: "Din Frälsare" istället för "Vår Frälsare."

Självspillingar lågo "utte bortfom" norrom kyrkan.

Hästar kunna se gastar. Därför stanna hästar ibland och kunna ej få framåt, fast ingen orsak

1579

till detta hästarna beteende tycks finnas — de åkande äro något märkvärdigt.

En gång kom ett sällskap åkande. Hästen stannade så det helt omotiverat. "Nu har vi fått en gästedjävel på!" sa den, som körde. Han gick av gick fram och lyfte på skulaget och spottade emellan. Men sen fick han bråt att komma upp på vagnen, för det var fart i hästen. Och i en hel halvmil gick det med samma goda fart. — Man skall man begagna sig av det dåliga att spotta mellan skulagret och hästen, för man tov att vara kick annars kan man låta rakt ut för att få sig en åk.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

fil — och det en ordentlig ändå.

"Då va e, som hadde fått en del åtta barn, som ingen viste om — som ho hadde gjort å med — å ho stog berre. Så mner dansen kom då fram sju barn, å di dansade i ring å sjong:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Nå dansa vi sykon sju!
Vår mor, ho sitter i bankenbru,
Pers dotter i Kukuld*)!"

"Var å ni hemma, barn?" sa di åt dom.

"Mormors å morfars fajbro!" svarade barna.

Då va mylingan, då."

*) eto Kukuld finns i Horn; om detta åsyftas kan vissa ej bestämmas.

1579

"Fori trasto di olle. Da kom da på et ställe en gång en liten kar med nå-gra halmstrån. "Pur!" sa han med han la nei'et. "Da' va vål nigot å sucka för, di dar stråna!" sa bonden. "Du kan få mindre!" sa mylingen. Å da fick han. Han vart alldeles utfattig."

"Mylingar å tomtar å vål mycket dassamma."

Vystberget inte långt från Kisa kyrka bodde förr ett troll, som kallades Vysten. Det var många, som hade sett den lilla gubben gå ibland bergen.

En gång kom en bonde och ~~lakte~~ reste på landsvägen. Han skulle köra till Norrköping. Men när han så kom tillsen

bro, kom Vysten och stjälpte vagnen för honom, och sen det var gjort, tog han hans matsäck och lade ivägmed. Om en stund hörde bonden en röst i Vystberget:

"Korven å baka
va go, du Erkan!"

—

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"En gubbe i Kisa, som hette Gabriel, skulle gå å slåppa en höst ve Vystberget. Å han var beigtagen, å då va på en tånda. Å först på nästa sonda fom han igen. Då nu di ringde förstfång, stog han på berget. Åfen nu di frågade va han hadde vatt, så svarade han lite lurvil — han va, som han skulle

1579

vato litet yr i huvet ato då visste han inte. Men då folk, då han var så hand, å han hadde fått mat. Men han visste inte, var han kom in å inte var han kom ut. — Men nå di höjde ruga i kyrkklocksen, hadde di ingen mat nå honom längre utan stöpte ut honom.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

— 11 —

Brudgummen gick först in till altaret, ledd under armen av en gift kall. Nå denne gick tillbaka igen x/ lockade han för prästen, som stod där framme. Sedan fingo de — prästen och brudgummen vänta en rundelig tid innan bruden kom in. Också hon leddes av en gift kall.

x/ vickel skedde omedelbart.

Framkommen ned hon (liksom brudgummen naturligtvis framkommen hade bockas); först för den, som led fram henne, sedan för brudgummen och sist för prästen.

—

Bruden skulle vara dold, så att brudgummen ej såg henne förrän framme vid altaret eller vid hennes inträde i kyrkan. — Att hon försökte få se honom dessförinnan hade emellertid alle sällsynt; ~~hon~~ åtföljeskapet skulle, om det nämligen så lyckades för henne, bli mera lyckligt, troddes det.

—

Om bruden tog en tråd ur slöjan, sedan hon var klädd och vordning och ut upp, skulle hon

LUNDS UNIVERSITETS FOLKLIVSARKIV

1579

4949

på husbondvärdet.

"Om bruden var lätt under vigselakten, skulle hon först dö; om han, han."x/

"Om ho va på då visst", fick hon pliktа till kyrkan (bud)

Syntes kronan mycket, var bruden i grossess. Efter sådana bröllop måste kronan tvättas, tills någon annan brud skulle ha henne, sade folkspratet.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Under vigselakten var nu de lämnade kyrkan, skulle brudparet hålla sig så tätt intill varandra som möjligt, för då skulle det kostnadsfritt bli ett gott förhållande mellan makarna.

x/ Kanske felaktig uppgift av upptecknaren; bristfällig anteckning och läsare skrivfel möjliga.

J 0,50

Doktor Allvetande

En skomakare, som varit hos en doktor, lyckte att sådana förtjänade så pränslöt med pengar och beslöt att bli doktor han också. Hemkommen, brände han upp alla sina redskaps. Vid gummans förvånade fråga, svarar han att han skall bli läkare. Och han sätter upp en skylt:

HÄR BOR DOKTOR ALLVETANDE

FOLKMINNESARKIV

Den förste, som sökte honom var en bonde, som inte kunde hitta sina hästar i skogen. Man hade sökt alldeles förskräckligt men stört omöjligt.... Men Doktor Allvetande han hade tur. Knappt nåkom-

men i skogen, hittade han kastanjer. Och nu var han Doktor Allvetande inte bara på skytten utan också i folks medvetande.

Så var det en gång som blivit bestulen. Han skickade genast efter Doktor Allvetande. Innan denne for iväg, blev han av sin gummor uppmanad att räkna fällorna kring bordet, när han blev bjuden på mat. Det gjorde han också. — När han kom fram, fick han genast sätta sig till bords med greven och en hel massa fint folk. En betjänt kom in med första rätten. "Då va en!" sa Dr Allvetande. En annan med andra: "Då va två!" En tredje med tredje: "Då va tre!"

Så var tredje rätten

var undanstökad, frågade genom Doktorn, om han kunde säga, vad det fanns på det övertäckta fat, som stod på bordet. Han blev skrämmakan riktigt ängslig: Nu skulle väl det gå i hans; detta som började så bra! "O, jag arma kräftor!" suckade han fram. Men då blev det hurrande och applåderande vid bordet. Det var kräftor på fatet!

Men betjänterna, de gick och var ängsliga, för det var de som var tjuvarna. Och så, när de ett tag levt ensamma med Doktor Allvetande, bekände de allt och talade också om, var de gömt det stulna — det var i ett skenrör på en åker — och de villo skenrör — "skenrysare".

1579

mista den allvetande. Och han log emot grangarna. Men talade han för gre-ven, var det stulna var, men ren som hade begått stölden lät han fara fosstyt. Och greven var nöjd som det var. — Och Doktor Allvetande var en verklig Doktor Allvetande! Hans rykte for vida.

När sedan någon hade gjort en förseelse så kom han och underrätta Doktor Allvetande till tystnad. Och han levde gott det. Makligt och rundligt.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Den fyndige mjölnardrängen.

En mjölnare satte ut en skylt:

"Nu lever jag lekymmerslös."

Kungen, som reste förbi då en gång, fick se skylten och blev förvånad över att en mjölnare kunde leva lekymmerslös, när han som var kung, hade så stora bekymmer. Han skickade efter mjölnaren, och då han ville ge honom ett stuff, fast han inte kunde gissa sig till, vad som kunde passa för denna försäkelse, som ju ingen försäkelse var, befallde han honom att senare komma till hovmästaren. Där skulle han besvara tre frågor, som kungen skulle framställa till honom. Kunde han ej besvara dem, skulle han få ett stuff.

Mjölnaren var långt ifrån lekymmerlös under

1579
5555

vänledagarna. Han förstod, att det skulle bli honom omöjligt att besvara kungens frågor. Men han fick en tanke, som var särskilt slunchig, och honom berättade han till sista med att resa i stället.

När drängen kom inför kungen trodde denne inte, det var någon annan än mjölnaren, ty han hade ej sett nogra fast sig vid dennes utseende.

Den första frågan, som drängen fick att besvara var:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Kan du säga mig, hur långt det är mellan himmel och jord?"

Drängen svarade:

56 56 "Gud bevare Hans Majestät! Då å inte gott för mej å säja. Man då stå skrivet att Elias for till himlen med hästar å vagn, men inte att han bette på nåt stalle. Det för å då båe att skjutshåll."

Ja, det kunde kungen ju tyget säga emot; det var rätt svårt. — Så kom den andra frågan:

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Kan du säja hur mycket jag å värd?"

"Gud bevare Hans Majestät!" sa drangen "men då å inte gott för mej å säja. Man ja har läst att då sälde Vår Herre Kristus för trätti silvepengar å då å å väl Hans Majestät värd en mindre."

Ja, det kunde kungen

1579 57

inte säga ifrån om heller.

Och så kom den sista frågan:

"Kan du säja, vad jag tänker?"

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND ESARKIV

"Gud bevare Hans Majestät Konungen," men då så inte gott fortnöj å säja. Men Hans Majestät tror väl, att ja så nyttnam, men då så ja inte, för ja å hans drång."

"Är du hans drång," sa kungen då, "så har du hem och lev lekymmerslos, så länge vi leber!"

x

Drången som inte ens majestäten kunde "språka å" x)

"Vi gamla famor

x) göra sonesloö.

talte om, att då var en magister — han var prästens son i socknen — som i prästgården hadde fått höra talas om, att det fanns en dräng i socknen, som ingen kunne prata å. Då tog magistern å skickade efter drängen. Å drängen hölt just på å hörde på en fåkel, när du kom bu till honom från magistern. Å i dusamma kom också e piga med aftenval te honom. Å då tog han med sej i ficka, när han gick, för han fick pi brödd, när han hörde att magistern ville tala med'n; då var ost å brö å brännvin, som han fick te aftenval.

Å då när han kom te magistern, så frågade han honom: "Kan du prata över mej?"

— "Ja, vi kan väl försöka," men-

1579 5979

te drängen. Å då frågade han om han ville tala hemlet x) eller uppenbart.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKLIVSARKIV

"Hemlit!" sa drängen, men han visste inte va de skulle hunna betyda.

Då frekte magisten två en finger. Då frekte drängen två två. Då frekte magisten två tre. Då skrytte drängen hanna. Då tog magisten opp ett äpple ur fickan. Då tog drängen opp sin aftevæl å åt. — Jo, du va rätt.

Men så fråga prästen som hadde vatt med å sett på, magisten va, han mina två ett ett. — Jo, du va så att ett finger betydde Fadern! Två, Sonen; tre, Den Helige Ande; å de tre äro ett. Å äpplet betydde att synden kom i världen, å då vist drängen

x) himmlit, på Kinda-dialekt

maten å då betydde att den syndaren kommer i världen, fick mänskorna arbeta i sitt ansletes svett — ja, då skulle man då det bibelspråket: "I ditt ansletes svett ska du äta ditt bröd!"

Men den fångprästen drängen, hur i alle sin da kan kunne svara på alt det det. Jo, det var inte svårt. När prästen gekke mot sto fingra, så tänkte drängen, det han skulle sticka ut ögona på'n. Å då satte han opp två fingra, för han tänkte "han kan det på svar!" Men så när magisten satte opp tre, så tänkte drängen: "Jag du känner mej?" Å då knöt han näven å tänkte: "Kommer du, så hugger ja te!" Men så när magisten tog opp äpplet, så tänkte han, jag det betydde:

157.9

"Å du hungri?" Men du Tor drängen bjöd sin aflevat fi mecka som sä, att han hadde å äta.

Så var det mä den historia."

(Se Dania: Band II: s. 49: Myrop: De disputerande professorer.)

Gåtor:

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Tätt ut å tätt in,
hälsa ut å hälsa in?"
Fönsterrutan.

"Knappast var han född, förr än sonen satt på baket?"
Elden och röken.

"Grind som sola,
svart som jola,
å han ett skaft?" (eller "e röngra?")
Stekpannan.

På julafton rimmade

man lett grøten. Blandt kunde man gå så langt i skiriokn inn, at man blev osams av'et.

Grøtrim:

"Den har grøten å koke i e gryte
å inte i e gås,
å vem har nyttheen ~~tix~~ Stinas *)
lås?"

rimmade en.
Svarade en annan:

"Grøt i botten
å smør i toppen.
Pelle **) har den som går opp'en!"

—+—

"Dame grøt å koke i e gryta
å med i en tall.
Ja tror jå sprelle opp i e gran!"

*) En av de nævnende flickorna.
**) " " " " gojkarna.

1579 6360

På ett husförhör skulle man en gång minna till grönen. Kästen flog åt "smörkakusen" och sade:

"Kommen till mig I, alle!
Jag skall vederkvicka Eder!"

Då log klockaren och rörde kring snöret och sade:

"Gån ut i hela världen och prediken Evangelium!"

FOLKMINNESARKIV

—||—

På ett barndop i en grevlig familj, till vilken också umgekydnde voro bjudna, skulle man minna till grönen. En gammal gubbe framsade då följande rim:

"Gud vare tack å lov,
att grevinna sprack!
Med hadde inte greven stucke,

så hadde inte grevinna sprunge, å då hadde vi inte fått sitte här å äta å druckna!"

ÅBO AKADEMI UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

"Om du var nån som hadde blett gasskramad, så tog di e flesk å svepte di i en handduk å droy över den gasskramade ställe. — Sen när di tog upp handduken, låg sura mekka ubanför mitten, än ho hadde gått när di la dit'na. Då har ja jämt tyckt va så underligt!"

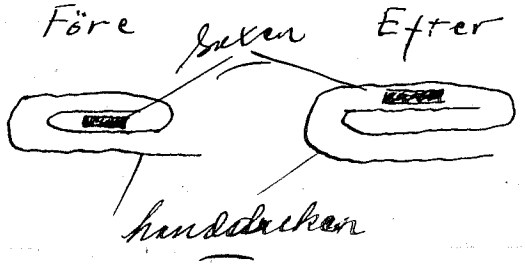

"Hadde man träffat på ont vader i luften, så vart han bra igen, om en klädde

1579 65. 65

å'n noken å blåse ma en smeläg på 'n."

+

"Varå en gastkramad, skulle en sudda ni å en påtänd fosforsticka, eller också kunne hen tå e tändstickasmå lite eld på å slåppa ni mellan linneå å kroppen he gången."

+

FOLKMINNESARKIV

Kominomas klädsel vid begravning: svart klänning, vitt kläde över axlarna, vitt, stort förkläde, vitt huvudkläde (kläden, stora som små dukar)

+

Nå man skurit bort en fot av ett slaktat djur, slog man med den avskurna delen flitt på det ställe dåd man skurit bortden. Varför, visste ej berättaren.

+

Den som ej träffade le-
den, när han skulle skära
vafot på ett slaktat djur
hade någon lurat på. – "Di
har lurat på dej!" fick
han höra.

UNIVERSITETS
MINNESARKIV

För att man aldrig
färskt kött.

För att korven inte
skulle spricka vid koknin-
gen, slog man den i gryt-
kanten innan man lade
den i grytan.

"Nå di skulle hål-
la på i duckat, skrek kungen
i: Hooooo!!!" Det var
för att de skulle jäsa bra."

Till julbrosan skulle

man ha gravad, så det skulle
praka bra.

—H—

I tröskeln till ett sovrum
hade berättarskan sett många
hål borrade.

—H—

Då va en gris, som
hadde fått ont i bena —
olet, di kallar — å då
skulle e gumma från Ydre
låna bort. Å ho satte sej på
spisekalla å kuslade, å e
gumma satt på var sia om'na.
Grisen fick vara där han va. Å
ho lästa:

"Vi sitter tre kvinnor här
å ska låna bort ett
på Johannisa Jonsa gris i Smess-
torp!"

Å så kom sjäva bona — då
vikligaste — men då fick di

under gummen inte höra. Å sen när ho lärt te slut så spotta ho tre gånger: tvi, tvi, tvi. — Å sen skulle grisen bli bra."

Vårtor skulle smörjas med stulet fläsk, som sedan gnides under en sten, så gingo de bort.

Vårtor gingo bort, om man stal lika många ärter som man hade vårtor, och sedan gick och kastade ärterna i en åderkälla.

Skrek barnet under dopakten, skulle det få god röst.

Läser gudmodern hyst,

allegtusom gräten läser, för barnet gått för att läsa. — "Då ska ni få se, att den här flickan ska få gott för å läsa för ja har då flärt eller vattenska ord!" sa en gumma, som burit en flicka till dopet.

+

"Barn brås på gumma, sa di."

+

Möte man sopor i en dörr blev man inte gift det året.

+

Möte man på vägen ett fruntimmer (gammalt eller ung), skulle stundande föreställning ej få så lyckligt resultat. Hade man fått sådant möte vände man ryggsidan åt fruntimret så lycket x sig gå bort. Var ej så mycket möte

7020

då! Och följderna kunde inte bli så svåra.

Lämnade en flicka vid räffsning en fläck — en "basöfsfläck" — skulle hon minan årets slut få hålla barnsöl.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om en karl slog till en orm och sedan en flicka med samma föremål, blev flickan med barn, naturligtvis förutsatt att hon nyligen givit sig åt en man.

Samma förhållande, om en kvinna slog till en flicka med en brödspade. (Brödspaden var det, enligt berättelsen, något särskilt med så kördes bostbytingar ut med en brödspade.)

1579 71 71

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

En spåkäring spådde med en "sälling" (sikt). I sällingen lades följande föremål: Ett hen (brynet), en ullsax, en vigselring, en psalmbok, ett stycke bröd och en kniv. Sällingen hölls med ett finger av spåkäringen och med ett av en annan, som följande teckning visar:

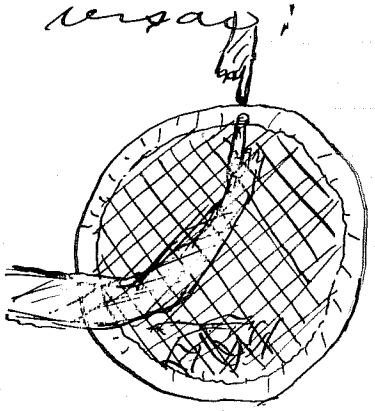

Bild 1.

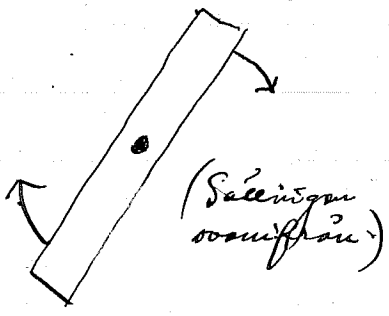

Bild 2.

Misstänkta personer namngivos, när det gällde att utröna vem som begått en stöld, och när den skyldiges namn nämndes, gjorde sällingen utslag, d.v.s. rörde sig som bild 2 visar.

72

En gång hade någon blivit bestulen på lingdin som hängts ut till blekning. Gummor, som kunde gå med sädesrudfrigades. Den som sällsyntast gav utslag för ständes till tinget. Det talade man om att gumman gått med sälling. Hon fick 16 dygns vatten och bröd för hälerii. x)

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

En bonde, som hette Rud, och hans hustru levde

x) Häringen hette Brucell — "Brusella" — enligt uppgift av en fru Holmström i Ilida. Hon omtalade vidare att Brunne-Trigge lär ha varit av Ballaresätten, liksom hans mordare Rosengren; Rosengrenare boddé för i Ilida, ja, två pojkar av den slekten bo ännu där.

i ett barnlöst äktenskap, då man-
nen var oförmögen. Men då de
gärna ville ha ett barn, bad
bonden drängen om hjälp. Och
hustrun fick så en flicka. Drän-
gen fick 300 kronor, och sen
fick han flytta. Det skulle
gå i tystnad, förstås, men
ryktet kom ändå, om sannt
eller falskt. Händelsena tilldro-
gs sig i Karsta socken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En kåka i Horns socken*/
hade för särskilt gott rykte.
Man skickade kuttingar med
vatten ur den ändå till Ame-
rika. Det skulle bota alla möj-
liga sjukdomar.

Hvanda sjuk kvinna

*/ i Kindu härad.

säg man "något över axeln."

#

Gamla jordegummor brukade, när de skuro[x] av navelsträngen ta lite blod av den och stryka i barnets mun. På så sätt förebyggdes allehanda sjukdomar.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

#

Navelsträngen gömdes och om barnet blev sjukt gav man det in av den i pulveriserad form.

#

Fadern fick inte kasta sitt vatten från den stund barnet föddes från hemmet och till den stund dopakten var över. Gjorde han det, fick barnet värk och höll sitt vatten.

#

x) kanske fel ord.

Det fyns nio sorter skåror. Som botemedel användes ting, som: skrap av ett mannsfoten, bröstsocker, vitt farinsocker, "barbarisk-bark"[x] kryddor. Man plockade bara ihop, så man fick nio sorter.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Mot skåvan användes filsjön av bajör.

Mot skåvan gav man barnet ni av skrap från en tröskel, som en fånge gått över.

Hade ett barn skåvan, gick man tre morgnar (söndag, torsdag och söndag eller torsdag, söndag och torsdag) och tog

x) "barbarisk" buske med röda bär. Grov bark ytterst; under gul, besk, som tappes.

vatten ur nio ädelkällor, innan solen gått upp. Av detta vatten*) gav man barnet att dricka.

Ville man lära sig att spela "Strömkarspolska", skulle man sätta sig vid en ström och spela tidigt på morron innan solen gått upp. Den som kunde spela den, fick snart att i trummet, där han stod, att dansa.*

Förr brukade man "spå i glöa" på kvällen. När glöden började svartna: "I morron blir det trummet kommer en lång kar, gamle åkande, kommer..." o.s.v.

*) alla hämtningarna sammanhållda.

LUNDS UNIVERSITETS SAMLINGSARKIV

1579

Eld lånades i något, som liknade en koskälla. Vid henkomsten satte man en sticka, som doppats i svavel, i glöden, och man hade eld. Sådana stickor var det, som man satte mot "fnyskén" när man slog eld med stål och flinta.

UNIVERSITETS KRIBBESARKIV

En kar hade varit och tröskat i Lodhult i Hons socken. När han gick hem var det mörkt, och han hyste sig med blos. Den vandringen var emellertid fråga, ty han hela vägen hörde något bassa efter sig och ej kunde upptäcka vad det var. Han var förskrämd. Tusendet hårrörde sig från en svart to från det stäle,

Som mannen kom i från. Han
kommen släckte hon blossen
innan han blev in. Skyddad
av mörkret, slank hon in
med. Därinne var det också
mörkt. Nu gick det inte
bättre för so-kräket, än
hon sprigrade in sig i block-
stället, vill sni sprätteln ge-
nom rummet. — Mannen
och hans hustru ligger på
knä och bäda hela natten

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV